

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРИКЛАДІ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

ECONOMIC ACTIVITY DURING A STATE OF WAR USING THE EXAMPLE OF A FARMING ENTERPRISE

Кудрявцева В.В., к.ю.н.,
асистент кафедри

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Савченко О.В., студентка IV курсу факультету юстиції

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кісь М.В., студентка IV курсу факультету юстиції

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У даній науковій статті досліджується господарська діяльність під час воєнного стану на прикладі фермерського господарства. Ця тема є актуальною у контексті сучасних подій та збройного конфлікту, що відбувається зараз в Україні. У роботі розглядаються основні правові та організаційні аспекти функціонування фермерських господарств, розкривається вкрай важливе питання забезпечення продовольчої безпеки країни за рахунок сільськогосподарських товаровиробників та вказуються спрощені механізми реєстрації та правового регулювання діяльності фермерських господарств в умовах воєнного стану. Дослідження також висвітлює важливі аспекти забезпечення продовольчої безпеки та сприяння розвитку сільського господарства в умовах кризи та збройного конфлікту. Доведено, що саме Фермерське господарство спрямоване на виробництво сільськогосподарської продукції, що і є джерелом забезпечення продовольчої безпеки будь якої держави, так як вона є важливим резервом як для цивільного населення, так і для потреб військових формувань.

Вказано також на важливість забезпечення фінансовою підтримкою сільськогосподарських товаровиробників у воєнний час. Згідно з встановленими правилами, фермерам надається можливість отримання пільгових кредитів для проведення веснянопольових робіт, що включає придбання необхідної техніки та покриття витрат на сільськогосподарську діяльність. Це сприяє підтримці і розвитку сільськогосподарського сектору в умовах воєнного стану.

Також до цього всього, фермерам надана можливість використовувати сільськогосподарську техніку без обов'язкової реєстрації, що спрощує їхню роботу в умовах військового конфлікту. Усі ці заходи спрямовані на забезпечення стабільності та надійності сільськогосподарського виробництва в умовах воєнного стану.

Ключові слова: фермерське господарство, підприємницька діяльність, продовольча безпека, державна реєстрація, особисте селянське господарство, військовий стан.

In this scientific article, research on economic activity during martial law is noted, using the example of farming. In this scientific article, research on economic activity during martial law is noted, using the example of farming. This topic is relevant in the context of modern events and conflicts. The work examines the main legal and organizational aspects of the functioning of farms during the martial law in Ukraine.

This article reveals the provision of the country's food security at the expense of agricultural producers and specifies the simplified mechanisms of registration and legal regulation of the activities of farms under martial law. The study highlights important aspects of ensuring food security and promoting the development of agriculture in crisis and conflict conditions.

Also, farms play an important role in ensuring Ukraine's food security, especially now. Farming, defined by law, is aimed at the production of agricultural products, which is a source of food security. It can be an important reserve both for the civilian population and for the needs of military formations.

Farmers may also be granted a deferment from conscription during mobilization, as they ensure the stability of farms, which is important for the country. Such a postponement ensures the continuation of farming activities during a military conflict.

Providing financial support to agricultural producers in wartime is also important. According to the established rules, farmers are given the opportunity to receive soft loans for spring field work, which includes the purchase of the necessary equipment and covering the costs of agricultural activities. This contributes to the support and development of the agricultural sector in the conditions of martial law.

In addition to all this, farmers are given the opportunity to use agricultural machinery without mandatory registration, which simplifies their work in the conditions of a military conflict. All these measures are aimed at ensuring the stability and reliability of agricultural production in the conditions of martial law.

Key words: farming, entrepreneurial activity of citizens, profit, state registration, personal peasant economy, martial law.

Постановка проблеми. Воєнний стан – це важкий період для будь-якої країни, і він негативно впливає на всі галузі економіки, в тому числі на здійснення господарської діяльності, включаючи сільське господарство та фермерські господарства.

Сутність проблеми полягає в пошуку шляхів і рішень для забезпечення ефективної господарської діяльності фермерських господарств під час воєнного стану, так як виникає велика кількість обмежень, перешкод та загроз для фермерів: збільшуються витрати на безпеку, втрати працівників, обмеження руху та торгівлі, зниження попиту на продукцію.

Таким чином, необхідно розглянути та розробити стратегії, які дозволять фермерським господарствам оптимізувати свою господарську діяльність, зберегти стабільність та забезпечити продовольчу безпеку в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане дослідження передбачають праці таких наукових фахівців у галузі юридичних наук, з яких започатковано розв'язання даної проблеми, як Г. М. Калетніка, Т. С. Томляк, С. Лушпаєва, Н. Шкаберіна та Г. Прунцева.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є виявлення і зазначення проблем у здійсненні господарської діяльності українських суб'єктів підприємництва під час воєнного стану на прикладі фермерського господарства (далі – ФГ) для виявлення особливостей функціонування економічних процесів, визначення впливу воєнного конфлікту на роботу ФГ, а також розробка стратегій управління для забезпечення стійкості та ефективності в умовах неспокою та невизначеності та знаходження вирішень даних проблем, які виникають у зв'язку з військовим станом.

Виклад основного матеріалу. В умовах введеного в Україні воєнного стану, забезпечення продовольчої безпеки стає важливим завданням для нашої країни. Фермерські господарства виступають одним із ключових джерел продовольчої безпеки. Ми поділяємо погляди Г. М. Калетника та Т. С. Томляк, що важливою ініціативою є спрощений механізм отримання прав на користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення, який передбачений останніми змінами у земельному законодавстві. Цей підхід сприятиме більш ефективному використанню таких земель. Однак варто зауважити, що деякі зміни, внесені до земельного законодавства після 24 лютого 2022 року, можуть потребувати подальшого вдосконалення і уточнень, оскільки вони можуть призвести до правової невизначеності та різних інтерпретацій норм законодавства [1].

Але спочатку треба зазначити поняття фермерського господарства, щоб зрозуміти з чим ми маємо справу. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фермерські господарства», Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону [2].

Виходячи з визначення, можна сказати, що ФГ може забезпечувати продовольчі потреби населення, в тому числі і допомагати нашим військам отримувати продовольчу підтримку, тому вважаємо, що учасникам ФГ повинна надаватися відстрочка на проходження військової служби, так як вони забезпечують стабільність роботи господарств, що є важливою підтримкою для нашої країни у такі складні часи.

Щодо відстрочки, вважаємо за потрібне конкретизувати це питання. Відповідно до Порядку бронювання військовозобов'язаних за списком військовозобов'язаних під час дії воєнного стану, ми можемо побачити в абз. 4 п. 1 сказано: «на підприємствах, в установах і організаціях, які здійснюють виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг, необхідних для забезпечення потреб Збройних Сил, інших військових формувань». Цей порядок затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 76 від 27 січня 2023 р. [3; 4]. Тому можна сказати, що якщо фермерське господарство буде виготовляти та поставляти продукцію для потреб військових формувань, то для таких працівників (учасників) можлива відстрочка від призову на військову службу під час мобілізації, згідно до законодавства.

Також вважаємо за потрібне дослідити питання продовольчої безпеки та визначити її важливість як певного елементу національної безпеки держави, при якому усі люди у будь який момент часу можуть мати як фізичний так і економічний доступ до достатньої кількості безпечної їжі, необхідної для ведення активного та здорового життя. Іншими словами, продовольча безпека – це захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності. З 2012 р. розраховується Глобальний індекс продовольчої безпеки у всьому світі.

Отже, продовольчу безпеку можна розглядати у різних аспектах, таких як: стан суспільних відносин [5], стан економіки [6] та стан продовольчого ринку [7].

Якщо говорити про стан суспільних відносин, то продовольча безпека визначається доступністю та наявністю продуктів харчування. Якщо розглядати як стан економіки – то продовольча безпека визначається можливістю отримання (доступністю), а також можливістю мати

належний доступ до необхідних продуктів харчування. А якщо розглядати як стан продовольчого ринку – то це сукупність засобів державних інструментів управління станом продовольчого ринку, при якому досягається можливість фізичного та економічного доступу населення до необхідного обсягу продовольства для активного життя.

Так як продовольча безпека виступає критично важливим аспектом забезпечення стабільності та добробуту суспільства, то треба виділити ознаки, які підтверджують це: їжа є основною потребою людини, і без належного харчування не може бути забезпечено її фізіологічних потреб; наявність достатнього обсягу продуктів харчування у суспільстві сприяє соціальній стабільності, а їх нестача може викликати соціальні напруження та конфлікти; забезпечення безпеки в продовольчому секторі сприяє економічній стійкості, збереженню робочих місць та підтримці її розвитку; доступ до здорової та різноманітної їжі впливає на здоров'я нації в цілому, тому продовольча безпека пов'язана із запобіганням харчових нестач та попередженням появи хвороб, пов'язаних із недостатністю продуктів харчування; зміни клімату, природні катастрофи та воєнні дії можуть вплинути на врожайність та доступність продуктів харчування, тому ефективні заходи продовольчої безпеки можуть зменшити вразливість до таких змін. А воєнний час супроводжує й інші зміни, так як ресурси, які раніше використовувалися для виробництва та розподілу продуктів харчування, можуть бути перерозподілені на воєнні потреби, що може вплинути на доступність їжі, а також різні конфлікти можуть порушити ланцюги постачання, зокрема у зоні бойових дій. Це може призвести та призводить до перерв у постачанні та забезпеченні продуктів харчування як для місцевого населення так і військовослужбовців.

Зрозуміло, що під час воєнного часу фермерським господарствам як і іншим господарським товариствам також необхідна фінансова підтримка. Тому відповідно до постанови «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 та від 14 липня 2021 р. № 723» № 274 від 12 березня 2022 р. [8] та постанови Кабінету Міністрів України № 28 від 24 січня 2020 р. (у редакції постанови Кабінету Міністрів України № 229 від 14 березня 2023 р.) [9] така підтримка закріплюється. Встановлено механізм надання пільгових кредитів сільськогосподарським товаровиробникам, в тому числі фермерським господарствам, для проведення веснянопольових робіт. Цільовим призначенням цих кредитів є придбання основних засобів та покриття будь-яких витрат, пов'язаних із провадженням сільськогосподарської діяльності. Отримати їх можна було до 31 травня 2022 р. У цьому разі сільськогосподарська діяльність вживається у значенні Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [10]. Також встановлено максимальний строк за кредитами, за якими надається державна підтримка сільськогосподарським товаровиробникам для провадження сільськогосподарської діяльності – до 31 березня 2024 р. [11].

Також пріоритетом для державної політики повинно бути й встановлення та забезпечення високих соціальних стандартів життя населення. У зв'язку з тим, що протягом останніх років заробітна плата втратила свою стимулюючу роль у процесах відтворення, встановлення розміру мінімальної зарплати може стати ключовим моментом. Врахування рівня харчування населення при обґрунтуванні цього показника може відновити стимулюючу функцію заробітної плати. Такий підхід враховує не лише якість робочих ресурсів, але й загальний стан здоров'я нації.

Ураховуючи, що приблизно 30% громадян України перебувають за межею низького рівня доходу (за загальним місячним доходом на душу населення), професор Дроздзяк І. визначає принаймні два ключові фактори, які призводять до нестабільності в формуванні продовольчої

безпеки. По-перше, це зростаюча концентрація агропромислового комплексу та зменшення обсягів виробництва продукції, що супроводжується зниженням ефективності виробництва. По-друге, значне зменшення реальних доходів населення та обмежена доступність харчових продуктів є ще одним дестабілізуючим фактором в цьому контексті [12, ст. 22].

Також зараз є серйозні проблеми щодо продовольчої безпеки і після закінчення воєнного стану очікуються такі його наслідки, як порушення цілісних ланцюгів постачання сільськогосподарської та харчової продукції (від первинного виробництва до передачі продукції споживачеві), а також діяльності, пов'язаної з створенням доданої вартості в агропромисловому комплексі, пов'язаною з виробництвом, переробкою, розподілом, споживанням та утилізацією харчових товарів; порушення посівної компанії та вирощування культур, що тягне за собою загрозу, враховуючи високі світові ціни на газ і, відповідно, на мінеральні добрива [13]. Активні бойові дії в даний момент відбуваються в тих регіонах, де вирощують більшу частину пшениці, зокрема в Харківській, Одеській та Запорізькій областях. Це загрожує зменшенню врожайності, зборів і експорту зернових;

ускладнений експорт української продукції на зовнішні ринки через блокування портів України з боку РФ (60% сільськогосподарської продукції України експортується морем), що негативно впливає перш за все на країни, які є залежні від імпорту харчової продукції.

Це все призведе (і вже починає) до підвищення світових цін на продовольство та глобального стрибка інфляції, від якої спочатку постраждають країни з малорозвиненою нестабільною економікою на Близькому Сході та у Північній Африці [14].

Тому в даному випадку продовольчу систему необхідно розглядати саме в аспекті економічної безпеки, яка розкриває внутрішні можливості і визначає стратегічні альтернативи соціально-економічного зростання для забезпечення суспільного добробуту за умов ринкових відносин.

Економічна безпека також суттєво впливає на продовольчу безпеку та навпаки. Наприклад, стабільна економіка забезпечує наявність робочих місць, рівномірний розподіл доходів та можливість інвестування у сільське господарство та продовольчий сектор. З іншого боку, забезпечення продовольчої безпеки може допомогти зменшити економічні ризики, пов'язані з коливаннями цін на продукти харчування та невідповідністю попиту та пропозиції. А в разі економічних труднощів чи кризи може збільшитися рівень бідності та обмежитися доступ до продуктів харчування. З іншого боку, нестабільність у продовольчому секторі може впливати на інфляцію та збільшити тиск на економіку.

Саме Міністерство аграрної політики та продовольства України зробило полегшення фермерам, та і взагалі аграріям щодо сільськогосподарської техніки, коли дозволило її експлуатацію без реєстрації, а саме тракторів, самохідних сільськогосподарських, самохідних шасі, меліоративних машин та дорожньо-будівельних та інших сільськогосподарських машин та їх складників вітчизняного та іноземного виробництва [15].

Через те, що зараз багато гектарів земель окуповано, в тому числі і фермерські угіддя, то фермерам на вільних територіях треба ще більше працювати, розробляти землю і прикладати сил, щоб мати змогу запобігти продовольчій кризі у країні. Саме тому, як вбачається, Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України № 132 від 1 березня 2022 р. [16] додано додаткові процедури з сертифікації насінневого матеріалу: безперешкодний процес реалізації насіння, садивного матеріалу та розсадництва, а також визнання іноземних сертифікатів на імпортоване насіння без застосування додаткових процедур із сертифікації.

Отже, в умовах воєнного стану, держава прагне регулювати земельні відносини та підтримувати сільськогосподарських товаровиробників, зокрема фермерські господарства, з метою забезпечення продовольчої безпеки України. Це включає можливість бронювання військовозобов'язаних працівників господарств, пільгове кредитування, застосування сільськогосподарської техніки без потреби в реєстрації, а також скасування сертифікації насінневого матеріалу та інші заходи. Ці можливості дозволяють сільськогосподарським товаровиробникам, включаючи фермерські господарства, продовжувати свою діяльність відповідно до законодавства.

Ми вважаємо, що органи державної влади та місцевого самоврядування повинні сприяти сільськогосподарським товаровиробникам та надавати підтримку їхній діяльності, особливо в умовах воєнного стану, щоб забезпечити продовольчу безпеку країни.

Судова практика в Україні відіграє важливу роль у правовому регулюванні земельних відносин. Вона є невід'ємною частиною правової системи і, фактично, виконує функцію гаранта правопорядку. Завдяки судовій практиці можливо усунути неоднозначності та суперечності у чинному законодавстві.

Один із прикладів впливу судової практики на правове регулювання стосується обов'язків орендарів земельних ділянок, особливо фермерських господарств. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 20 червня 2018 р. справа № 317/2520/15-ц в своїх рішеннях звертає увагу на те, що після укладення договору оренди землі та його державної реєстрації, обов'язки орендаря земельної ділянки виконує фермерське господарство, а не громадянин, якому була надана ця земельна ділянка. Це відповідає законодавству про фермерське господарство та сприяє правомірному здійсненню сільськогосподарської діяльності [17].

Другий приклад стосується права довічного користування земельною ділянкою. Велика Палата Верховного Суду у справі №368/54/17 у своїх рішеннях прийшла до висновку, що таке право може бути успадковано. Ця практика регулює питання спадкового права на земельні ділянки та впливає на їхнє подальше використання [18].

На основі висновків Великої Палати Верховного Суду можна розглянути можливість внесення змін до чинного законодавства для врегулювання суперечливих питань у сфері земельних відносин. Наприклад, може бути введена норма, яка передбачатиме, що після проведення державної реєстрації фермерського господарства та переходу до нього прав і обов'язків орендаря земельної ділянки за договором оренди землі державної чи комунальної форми власності, такий перехід не потребує вчинення сторонами орендних правовідносин будь-яких додаткових дій, зокрема укладення додаткових угод. У цьому разі не відбувається відчуження орендарем права на оренду земельної ділянки, що обмежено ч. 1 цієї статті. Такі зміни сприяли б більш ясному та зрозумілому регулюванню земельних відносин та сприяли б правомірній діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки. З вищевикладеного можемо констатувати, що створення фермерського господарства передбачає набуття громадянином прав на власність або користування земельною ділянкою. Згідно з чинним законодавством, члени фермерського господарства отримують права на земельні ділянки через безоплатну передачу, приватизацію, укладання договорів оренди тощо.

Зазначено, що наразі в Україні можна зареєструвати фермерське господарство як фізичну особу-підприємця або юридичну особу (з використанням стандартного статуту) в автоматичному режимі. Цьому сприяє розвиток цифрової економіки, який дозволяє проводити реєстраційні процедури незалежно від місцезнаходження осіб, які створюють фермерське господарство.

Доведено, що в умовах воєнного стану, держава намагається регулювати земельні відносини та підтримувати

сільськогосподарських товаровиробників, зокрема фермерські господарства, з метою забезпечення продовольчої безпеки країни. Це включає можливість бронювання військовозобов'язаних працівників господарств, отримання пільгового кредитування, застосування сільськогосподарської техніки без реєстрації та скасування сертифікації насіннєвого матеріалу.

Досліджено та доведено, що продовольча безпека виступає важливим елементом захищеності життєвих інтересів людини, впливає на стан її здоров'я та яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного та фізичного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності та виживання вцілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калетнік Г.М., Томляк Т.С. Актуальні проблеми земельних відносин в умовах воєнного стану та шляхи їх вирішення. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 2 (60). С. 79–97. URL: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-2-6>.
2. Про фермерські господарства: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 45, ст. 363. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>.
3. Порядок та критерії визначення підприємств, установ і організацій, які є критично важливим для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період здійснюється за такими критеріями, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 року № 76. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-п#n111>.
4. Деякі питання реалізації положень Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 76. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-п#n111>.
5. Лушпаєв С. О. Деякі аспекти поняття продовольчої безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 211–214.
6. Шкаберін В.М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в Україні: автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / В.М. Шкаберін ; Гуманіт. ун-т «Запоріж. ін-т держ. та муніцип. Упр». Запоріжжя, 2006.
7. Прунцева Г. О. Економічна сутність поняття «продовольча безпека» країни. *Інноваційна економіка*. 2016. № 1–2. С. 34–37.
8. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 та від 14 липня 2021 р. № 723: постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року № 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2022-п#Text>
9. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва: постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2023 року № 229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-п#n12>.
10. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України/ *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 49, ст. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>.
11. Про технічне забезпечення комплексу польових робіт в умовах воєнного стану 2022 року: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07 березня 2022 року №154 URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minagropolitiki-dozvoliloekspluatatsiyu-sg-mashin-bez-yih-reyestratsiyi-na-period-voennogo-stanu>.
12. Дроздяк І. Продовольча безпека України: проблеми і перспективи. *Аграрна економіка*. 2014. Т. 7. № 1–2. С. 16–22.
13. Напад на Україну суттєво позначиться на світовому ринку зерна. USDA. URL: <https://biz.censor.net/n3323645> (дата звернення: 11.03.2022).
14. Report World Food Summit: “Rome Declaration World Food Security”. Rome, 1996. URL: <https://www.fao.org/3/w3548e/w3548e00.htm> (дата звернення: 15.02.2022).
15. Про затвердження Порядку відомчої реєстрації та зняття з обліку тракторів, самохідних шасі, самохідних сільськогосподарських, дорожно-будівельних і меліоративних машин, сільськогосподарської техніки, інших механізмів: постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2009 року № 694. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/694-2009-%D0%BF#Text>.
16. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01 березня 2022 року № 132. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minagropolitiki-skasovuye-dodatkoviy-proceduri-iz-sertifikatsiyi-nasinnya>.
17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2018 року справа № 317/2520/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75068858>.
18. Постанова Великої палати Верховного суду від 20 листопада 2019 року у справі № 368/54/17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text.